

Evenimentele anului 1918, concretizate la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia prin unirea Transilvaniei cu România sunt bine cunoscute în desfășurarea lor la nivel general sau pe anumite zone temporale și spațiale în ceea ce privește acțiunea în domeniul național, politic și militar.

Mai puțin cunoscut este modul în care acestea au fost receptate și asumate cât și implicarea comunităților locale, prin prisma raportării și analizei impactului asupra mentalului colectiv. În această zonă, denumită plastic „mustul care fierbe” acțiunea are la bază realitățile imediate, interacțiunea dintre indivizi sau comunități se realizează fie în cadrul general, fie prin manifestări spontane, toate având însă ca determinare situația generală cauzată de cei patru ani de conflicte militare.

Sunt asumate astfel direcții de acțiune determinate de curente și tendințele generale, dar cu un pronunțat caracter de specificitate locală. Ca trăsături generale acțiunile sunt caracterizate de spiritul *revoluționar*, manifestat în special în rândurile soldaților originari din Transilvania care luptau în armata austro-ungară, cerința reparării unor nedreptăți istorice care dobândește puternice *conotații naționale* și ideea *libertății de acțiune*, determinată de vidul de autoritate cauzat de retragerea/alungarea funcționarilor monarhiei austro-ungare, începând cu luna noiembrie 1918¹.

Pentru zona comitatului Bistrița-Năsăud de atunci, reconstituirea trebuie să țină cont de câteva elemente definitorii reprezentate de *vidul de autoritate* datorat retragerii/alungării funcționarilor și autorităților administrative austro-ungare, *spiritul revoluționar și de nesupunere*, caracteristic celor întorși de pe teatrele de operații militare și *credeinței în mitul autorității bunului împăratului*, atât de persistentă în zonă².

Evoluția evenimentelor din județul Bistrița-Năsăud a fost analizată prin prisma direcțiilor generale de cercetare ale temei și s-a concretizat atât în abordări mai vechi privind anumite aspecte, cum ar fi atitudinea față de unire a țăranilor, evocarea unor personalități care au participat la evenimentele de la Alba-Iulia, prezentarea unui număr ocazional al unei publicații locale³ cât și în altele recente, care încearcă să aducă

¹ Realitatea este surprinsă de un contemporan al evenimentelor, care arată că în toamna anului 1918 în urma pierderii războiului a început destrămarea monarhiei; în timp ce în reședința comitatului, Bistrița, situația era oarecum sub control, probleme serioase erau cauzate în localitățile acestuia, de unde „populația izgonea notarii, brutaliza evreii, foloseau trenurile fără să plătească, le opreau în câmp deschis, furau lemne din pădure; în Bistrița s-au adunat atunci circa șapte sute de refugiați, din comunele comitatului și în parte și din Bucovina”; Gustav Zikeli, *Memorii*, la Direcția Județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale fond *Gustav Zikeli*, dosar 5, fila. 46; în continuare A.N.B.-N., fond.....d....

² Pentru atitudinea autorităților și respectul față de acestea consemnăm faptul că primele două numere din publicația oficială „Hivatalos Lapja” apar în 2 și 9 ianuarie 1919, primul în limba maghiară, al doilea în limba română, iar actele normative sunt semnate de alispán=vicecomite. Abia începând cu numărul 3, denumită în limba română „Gazeta Oficială a comitatului Bistrița-Năsăud” din 6 februarie 1919, actele sunt semnate de Leon Scridon, dar tot în calitate de vicecomite; decretul I privind funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice și decretul II despre funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice administrative au fost publicate la 24 ianuarie 1919 („Gazeta Oficială”, nr. 6, 14/27 ianuarie 1919, pp. 55-59), iar decretul IV pentru statorirea unor denumiri românești în administrație și justiție, la 7 februarie 1919 (*Ibidem*, nr. 10, pp. 102-103).

³ Vezi începutul făcut cu articolele publicate în „Plaiuri Năsăudene” (1943-1944), apoi în „Răsunetul” în momente aniversare, continuat prin studii și lucrări care respectă mai mult sau mai puțin criteriile științifice de abordare a subiectului; între cele cu valențe științifice amintim Andrei Moldovan, *Aspecte din lupta pentru pământ a țăranimii de pe Someșul Mijlociu în perioada 1 Decembrie 1918-1921*, în *Arhiva Someșană. Studii și comunicări* (1973-1974), Năsăud, 1974, pp. 66-79; Al. Matei, *Documente despre Marea Unire. Glasul Vremei*, în *Ibidem*, pp. 80-107; Teodor Tanco, *Parlamentari bistrițeni și năsăudeni la Marea Adunare Națională din 1 Decembrie 1918 de la Alba-Iulia*, în *Virtus Romana Rediviva*, vol. IV, Bistrița, 1981, pp. 16-26; interviuri cu actori și participanți la evenimente: Laurian Someșan

noi abordări sau să redefiniească preocupări mai vechi prin deschiderea de după 1989 în abordarea acestor probleme⁴.

Analiza situației la nivelul comunităților locale, reprezentate de microcosmosul așezărilor rurale cu atitudini adânci în trecut de respect a autorității, cu grija pentru conservarea averii individuale și colective, cu speranța în mai binele așteptat de generații întregi ne descoperă o altă față a desfășurării evenimentelor. Această lume profundă, ostilă schimbărilor bruște, care se obișnuise cu războiul – fără a-și mai aduce aminte de el – ca o parte a vieții cotidiene, are dintr-o dată revelația *schimbării*.

Primele semnale sunt aduse de soldații care se întorc de pe fronturile conflagrației și care în mare parte sunt contaminați de idei revoluționare; ei devin agenții schimbării, la îndemnul lor se constituie comitete de acțiune și inițiativă, sunt contestate autoritățile locale și ei definesc cel mai bine noțiunea de *schimbare* a unei lumi apuse. Aceștia li se raliază cu bune intenții, în primul rând *inteligenta* satelor, atâta câtă mai era rămasă acasă, reprezentată de preoți, dascăli, alți indivizi care nu fuseseră angrenați de malaxorul conflagrației ca și combatanți activi.

La acțiunile și inițiativele acestora rezonază *poporul*, populația așezărilor, cei atât de obidiți în trecut și care suportau cu stoicism atât pierderile de vieți omenești – prin membrii familiilor mobilizați – cât și toate greutățile și privațiunile din timpul războiului.

Aceste două componente vor acționa în direcția *schimbării* și lor le vor fi adresate mesajele și acțiunea practică a elitei naționale românești din Transilvania.

În timp ce la nivel politic și național acțiunea convergea spre finalul de la Alba-Iulia, lumea rurală se manifestă după norme și reguli proprii. Se constituie organe de auto-apărare, sunt lansate inițiative de păstrare a liniștii și ordinii publice, care, toate, depășesc de multe ori, cadrul legal și normal, datorită presiunii și așteptărilor. Vidul de autoritate face ca acțiunile să fie asumate la nivel local, în care indivizi și atitudini se generează și au loc în numele atât de mult așteptatelor schimbări.

În același timp se produc și excese, sunt devastate locuințe, proprietăți, bunuri particulare sau comunale, păduri, într-o descătușare de energii și atitudini prea multă vreme ascunse de sistemul din fosta monarhie⁵. Aceste manifestări sunt asumate în numele dreptății, a solidarității naționale, a răzbunării unui trecut nedrept și a speranței în soarele dreptății care era necesar să apară după veacuri de suferință și resemnare. În acest sens trebuie înțeleasă frecvența termenului *revoluție*, cât și dorința de schimbare a vechilor stări de lucruri.

– Idem, *Am fost între cei peste 100.000 la Alba-Iulia*, în *Ibidem*, pp. 27-35; Liviu Rusu – Idem, *Am fost cu delegația de țărani din satul meu la Alba-Iulia să facem Unirea cea Mare*, în *Ibidem*, vol. VI, 1987, pp. 207-219; Simion Lupșan, Ioan Rusu-Sărățeanu, Victor Onișor – *militant de seamă pentru unirea Transilvaniei cu România*, în *File de istorie*, Bistrița, 1988, vol. V, pp. 134-146. În aceeași perioadă sunt publicate principalele documente create de Consiliul Național Român din Năsăud de către Al. Porțeanu, *Documente privind lupta revoluționară a maselor populare din județul Bistrița-Năsăud pentru unirea cu România (din arhivele Consiliului Național Român 1918)*, în *Arhiva Someșană*, seria II, II, 1974, pp.108-145. Mărturii privind teritoriul județului Bistrița-Năsăud au fost publicate și în sinteza documentară cu denumirea generică *1918 la români*, în special în volumele VII și X din 1989.

⁴ Lazăr Ureche, *Solomon Haliță – militant pentru înfăptuirea Marii Uniri*, în *Revista Bistriței*, Bistrița, VIII, 1994, pp. 185-191; Vasile Ilovan, *Românii din N-V Transilvaniei și Marea Unire(1910-1920)*, Napoca-Star, Cluj-Napoca, 2007; Ioan Seni, *Năsăudenii și Marea Unire*, Napoca-Star, Cluj-Napoca, 2008. Consemnăm și aparițiile - care impun un travaliu de redescoperire și publicare științifică a documentelor – datorate lui Ioan Bureacă, *Spre întregirea neamului*, Ed. „George Coșbuc” Bistrița, 2000; Idem, *Prezența activă a românilor de pe văile Someșului Mare și Bistriței la întregirea neamului 1918 (octombrie-decembrie)*, Edit. „George Coșbuc” Bistrița, 2005.

⁵ „Cronica” parohiei Ilva-Mică consemnează că „în anul 1918, atunci când poporul românesc a scăpat de sub jugul străin, a fost resimțită și în această comună o puternică revoluție, care a distrus fabrica de la uzina Ilva-Mică, o distanță de 2-3 km. de la sat, împreună cu populația din comunele învecinate. În apropiere de gara Ilva-Mică exista un depozit de ecrazită, care prin neglijența a doi tineri din comuna Feldru – care fiind în stare de ebrietate, trăgând cu armele în acel depozit – au provocat explozia aceluia material în chip înspăimântător, încât toată populația a suferit clipe de panică, pomenindu-se într-un moment dat cu spargerea geamurilor de la casele lor, iar cei doi tineri zburdalnici au fost aruncați în aer și prefăcuți în mii de bucăți”; A.N.B.N., fond *Oficiul parohial greco-catolic Ilva-Mică*, d. 8, f. 48). Mărturii asemănătoare la nivel local sunt consemnate în *Monografia orașului Sângeorz-Băi*, Idem, fond *Emil Precup*, d. 316, *Spicuri din monografia comunei Rebrîșoara*, idem, colecția *Onisim Filipoiu*, d. 28, 29).

Acțiunea este canalizată pe o linie de echilibru de către fruntașii comunităților locale, care organizează gărzii cetățenești, încearcă să apere siguranța persoanei și a avutului – fapt deosebit de important – *fără deosebire de apartenență națională*.

În timp ce la nivel politic și național hotărârile sunt fundamentale pentru viitor, asigurând un alt statut românilor transilvăneni, la nivel local problemele sunt rezolvate prin mijloace specifice: se distribuie arme pentru asigurarea liniștii și securității publice, alcoolul are ca motivație a distribuirii atât „greutatea serviciului de pază și ordine, prestat permanent” cât și combaterea epidemiei de gripă spaniolă, excesele sunt justificate prin *libertatea* adusă de evenimente. Fiecare individ devine important, este parte componentă a acțiunii, participă la schimbarea societății. Dacă până la actul de la 1 Decembrie 1918 toate aceste acțiuni sunt motivate de așteptări și speranțe, după această dată ele sunt asumate în virtutea rolului jucat în evenimente, a conștientizării noilor realități și a faptului că după secole de retorsiune românii devin parte a unui tot care se definea România întregită. În acest mod s-a asigurat și prin acțiunea la nivelul comunităților locale realizarea actului de la 1 Decembrie 1918, iar modul de acțiune la cumpăna unui moment de istorie completează *direcția principală* în care s-au desfășurat evenimentele și se înscrie deplin în aceasta.

Peste toate acțiunile enumerate mai sus se suprapun reglementările oficiale ale reprezentanților mișcării naționale românești din Transilvania, se constituie Consilii Naționale sau Senate/Sfaturi Naționale în fiecare localitate, Gărzii Naționale care vor direcționa atitudinea și manifestarea practică și vor asigura transferul de autoritate către noile organisme în care erau reprezentați românii⁶. În acest mod se definește perioada care începe în octombrie 1918 și se continuă cel puțin în anul 1919 ca o lume care se schimbă, în care transformările se desfășoară lent, depășind cu greu inerții și bariere mentale care își aveau originea în trecut și care la nivel local avea un impact mult mai mare asupra populației.

Această latură a fost puțin cercetată și analizată deși este reflectată în numeroase mărturii documentare. De aceea, documentele pe care le publicăm contribuie la cunoașterea unor aspecte din desfășurarea evenimentelor la nivelul comitatului Bistrița-Năsăud. Ele reprezintă atât mărturii ulterioare, sub forma unor „cronici”, cât și documente din timpul transformărilor, datorate atât autorităților, cât și actorilor implicați.

Mărturiile documentare pe care le prezentăm în continuare – în mare parte inedite – se constituie în „relatări din epocă” privind reacția și comportamentul atitudinal al comunităților locale, care adaugă un plus de informație și de definire a timpului istoric pe care-l consemnează.

Document nr. 1.

„Cronica parohiei Mureșenii-Bârgăului; autor, preotul Victor Lazăr.

Evenimente din războiul 1914-1918

În toamna anului 1914 într-o zi, prin baterea dobei se anunță mobilizarea generală. Tot insul înrolat la armată este obligat a se prezenta la regimentul căruia aparține. Fierbere mare, toți se pregătesc pentru plecare. Trenurile erau pline și înghesuite chiar și vagoanele pentru vite. Eram împreună cu alții la tren în Prundu-Bârgăului la trista priveliște a despărțirii. Strigăte de durere, lacrimi, vaiete, țipete sfâșietoare de inimi din partea copiilor care se despărțeau de părinții lor, de frații lor, de soții îndurerate, mame și soții care rămăneau cu copii mici – era o jale care nu se poate descrie.

⁶ În acestea sunt cooptați și vechi funcționari cu experiență și numai unei politici obtuze a autorităților de la Budapesta i se va datora faptul că mulți dintre acești funcționari, de origine etnică maghiară, vor trebui să-și caute un rost în Ungaria, deși prin origine și activitate erau legați de Transilvania. La fel de adevărat este FAPTUL că o parte însemnată a acestora au refuzat gestul normal de a depune jurământul față de statul român; la nivelul județului Bistrița-Năsăud, cu o componentă etnică mixtă în anul 1918, preluarea instituțiilor de la vechea administrație s-a desfășurat până în anul 1920. Vezi despre atitudinea funcționarilor de la Direcția Silvică Bistrița, la Gheorghe Avram, *Memorii*, în Idem, fond *Gheorghe Avram*, d. 21/7, p. 7-14; Idem, fond *Prefectura județului Năsăud – prefect*, d. 156. 158/1919 – procese-verbale privind numirea funcționarilor în localitățile județului, d. 168/1919 – proces-verbal privind preluarea Perceptoratului de dare din Năsăud, d. 204/1919; revizorul școlar Ioan Pavel cere sprijinul armatei pentru preluarea școlii civile de fete din Bistrița, d. 263/1919; tabele nominale cu funcționarii care au refuzat să depună jurământul față de statul român, d. 340/1920; tabele cu funcționarii care au depus jurământul de credință față de statul român.

Trenul a plecat cu cei mulți, dintre care unii nu s-au mai întors nici barem o dată în concediu. Cei rămași cu inima întristată și-au continuat lucrările zilnice cu nădejdea că nu va dura mult războiul, cum zicea neamțul, că pe când cade frunza e gata războiul. Dar numai după a patra cădere a frunzelor s-a gătat războiul.

În acest răstimp neliniștit a fost omul în sufletul său, dar neliniște au avut cei rămași acasă, chiar și în casa și în satul lor. Cu deosebire, neliniște a fost pe aici căci îndată de la începutul războiului, zi de zi treceau spre frontul rusesc trupe de soldați, infanterie, cavalerie, tunuri, muniții, trăsurile cu tot felul de provizii, automobile, camioane încărcate; alții mergeau, alții veneau, așa că de multe ori călătorind cu trăsura spre Prundu-Bârgăului erai oprit ca să poată trece, trebuind să aștepti chiar ore întregi. Drumul s-a strâmtat și prin aceea că îndată la început au luat o parte din el pentru trenul electric, care făcea calea Susenii-Bârgăului-Dornișoara. Trenurile electrice erau vreo șase în circulație, care ziua, noaptea, circulau neîntrerupt. Drumul trenului electric s-a făcut sub comanda unui căpitan Cermack, care era comandant în Prundu-Bârgăului. Acest comandant voia să facă drum pentru tren regulat până la Dornișoara. A făcut măsurătorile de lipsă⁷, a pus semne – pe aici erau puse în dosul grajdului parohial – dar n-a ajuns la aceea. Un soldat dintre care îngrijea drumul trenului – ștreclul – s-a cerut mai de multe ori în concediu. Comandantul Cermack nu i-a aprobat concediul niciodată. Soldatul, care avea familie, necăjit de aceasta, și-a pus în gând răzbunarea. Într-o zi ieșind comandantul de la inspecție în Tihuța, soldatul care era acolo a luat o pușcă, s-a pus la pândă până în coasta pădurii și când a plecat comandantul cu automobilul, a tras și l-a împușcat în mașină, prin plămâni. Cum căpitanul era un om înalt și puternic, nici n-a știut că ce s-a întâmplat, crezând că-i ceva pocnitură de la mașină. A umblat mereu și numai cu greu îl puteau opri medicii ca să stea liniștit. Ba după ce a știut ce s-a întâmplat, dorea să-l bată pe soldatul care l-a împușcat. La trei săptămâni însă moare iar soldatul a fost executat prin glonț.

Pe lângă acestea erau și mașinile – Crucea Roșie – uneori câte 30, care aduceau bolnavi de pe front în Prundu-Bârgăului, din sus de cancelaria – primăria – comunală. *Lângă târgul de vite era spitalul, care a fost nimicit în timpul revoluției – 1918.*

Tot așteptând să se termine războiul și să se îmbunătățească situația de până aici, iată că aceea se face mai rea, mai ales de când a intrat și România în război. Eram speriați cu toții și ne gândeam îngrijorați la soarta ce ne așteaptă. Tremuram de frica ungarilor, nu cumva să fim suspicionați cu cel mai mic lucru, ca îndată să ne aresteze.

Altcum, relațiile dintre români și unguri pe Valea Bârgăului erau bune, la petreceri, conveniri, eram una cu ei, dovadă că din Bârgău numai unul a fost internat în Șopron-ul ungarilor – Ilarion Bozga, învățător în pensiune din Prundu-Bârgăului, nu într-atât din motive naționale, ci mai ales că era rău de gură și nu punea seamă pe ce vorbește.

Cu toate relațiile bune, de frica percheziției, nu a rămas o carte românească, un calendar, ceva petea⁸ națională, toate au fost arse și nimicite din casele românilor de ei înșiși.

Au fost strâns toți oamenii până la vârsta de 60 de ani și duși la lucru, care aveau trăsurile, cu trăsurile cu tot. Au fost evacuate toate vitele din sat și transferate la Lăpușul Unguresc. Numai o vacă cu lapte era voie să rămână la o familie, celelalte toate trebuiau predate. Subsemnatul le-am vândut pentru armată cu prețul de batjocură, cât au vrut să-mi dea. Le-au belit⁹ pe toate – de la mine încă aici – și le-au agățat prin pomi, pe lângă biserica cea veche. Unii, puțini, le-au îndosir prin pădure și au scăpat cu ele. Nu mică a fost jalea prin sat atunci când a trebuit să-și lepede¹⁰ omul toate vitele cu oi, porci, cu tot de pe lângă casă, să rămâie numai cu găinile.

În sat au rămas deci numai muierile cu copiii, bătrânii neputincioși, bolnavii, preotul, primarul, cantorul și învățătorul Petru Tomoroaga, care nu era încorporat la armată. Boii, caii, până a nu fi evacuarea din 1916, au fost luați la armată. Preotul avea drept din oficiu la un cal pentru care am primit un document, pe care pururea¹¹ îl purtam în buzunar, că mă opreau soldații pe stradă ca să mi-l ia de la trăsură, mirându-se cum mai există un cal bun prin sat.

Pe lângă acestea, au revirat¹² și fânul pentru armată cu un preț de batjocură, stabilit de ei. Tot fânul cât îl făceam vara cu mare greutate, toamna sau iarna ni-l revirau soldații pentru armată.

⁷ Necesare.

⁸ Simbol, panglică

⁹ Sacrificat.

¹⁰ Abandoneze, să renunțe.

¹¹ Permanent, întotdeauna.

¹² Rechiziționat.

Veneau apoi civilii din administrație sau chiar notarul comunal, umblau de la casă la casă ca să stabilească câtă cantitate de bucate – grâu, cucuruz¹³, orz, ovăz – are fiecare familie. Conform lipsei¹⁴, se făcea apoi un tablou, în care erau trecuți fiecare cu membrii de familie și se stabilea pentru fiecare familie o cantitate – cu câteva kilograme de fiecare membru – pe care apoi o primeau de la primărie. Se aducea adică la primărie porumb, făină de grâu, zahăr, care se împărțea de câțiva inși în frunte cu primarul. Erau însă atâtea nereguli și nedreptăți la împărțirea aceea! Primeau mai mult tot neamurile și cei mai aproape a acelor ce împărțeau, de unde proveneau multe neînțelegeri.

La începutul războiului erau din belșug de toate. Trecând soldații spre front, făceau popas aici în comună. Cântau, se veseleau, câte unul zicea în armonică sau alt instrument și jucau. Femeile și copiii mergeau de priveau. După ce li se împărțea minagea¹⁵, ca să nu se îngreuneze, o împărțeau la cei din jurul lor. Duceau femeile cu șorțul slănină și zahărul. La cai dădeau zahăr – cristal cu ovăz. Din an în an însă lipsa era tot mai mare. Prin anul al treilea și al patrulea de război, uneori nu se căpăta făină, altă dată nu se afla zahăr. Primeau de la pretură uneori numai câteva kilograme, după multă umblătură, ba chiar cu protecție, numai câteva kilograme de făină sau zahăr.

Era apoi mare aglomerație de soldați aici în sat, fiindcă atât cei care mergeau, cât și cei care se reîntorceau de pe front, staționau aici. Mai ales în timp de iarnă făceau multă mizerie sătenilor, scoteau vitele din grajduri ca să bage pe a lor, ba mai luau și fânul și-l dădeau la caii lor. Uneori se întâlneau aici fiind câteva sute de cai, cu oamenii și ofițerii lor din jos, și tot pe atâția din sus, care toți se încartiruiu în sat. Unii stăteau mai mult timp în sat – chiar și ½ an – care trimiteau hrană și alimente pe front. Familiile unde erau aceștia încartiruiți, cu culina¹⁶ o duceau foarte bine. Soldații – unguri, cehi – s-au împrietenit și familiarizat pe la acele case. Rezultatul a fost niște șpuri – copii ilegiti – care au rămas în urma lor, care se deosebeau de băștinași prin aceea că-s „blonzi” pronunțați, care conform legii s-au pus în „cârca” părinților, care poate de când au plecat nu s-au mai abătut acasă nici odată.

[...] ¹⁷ În toamna anului 1918- *fără să-și aducă cineva aminte de sfârșitul războiului, cu care eram obișnuiți de 4 ani* – trece cineva prin comună și spune *că-i revoluție*. Îndată încep a se reîntoarce câte unul din sat, spunând la fel, *că-i revoluție*. Tot mai mulți se reîntorc din război, până încep a curge 2 rânduri de soldați. Un rând pe o margine de drum, se reîntorceau rușii prizonieri spre Rusia, alt rând, pe cealaltă margine de drum, se reîntorceau ai noștri prizonieri, spre casă.

Aceasta a durat mai mult timp. Au urmat apoi *isprăvile din revoluție*. La soldații în grade și la ofițeri le tăiau stelele – gradele – și ruja¹⁸ de la chipiu – capelă; ce-i aplicați la certe – *bețivii revoluționari* – au început a devasta prin orașe și sate. Aici au intrat la jidani¹⁹, le-au luat veșmintele de prin case și mai ales goleau prăvăliile. *De bucurie că s-a sfârșit războiul, nimeni n-a pus în seamă revoluția*. Aduceau vin în sat cu butoaiele, unii vindeau vin și la alții, *era băutura în sat și se bea fără cruțare*.

Și de bucurie și din beție, având toți arme, împușcau în toate părțile pe afară, că-ți era frică să umbli pe stradă, mai ales noaptea.

S-a format apoi Consiliul Dirigent, în frunte cu d-l Iuliu Maniu – fost deputat pe timpul ungarilor. S-au format „gărzi naționale” în fiecare oraș și sat, la care preotul – pe sate – era președinte. S-au strâns toate armele. În fiecare seară patrula de pază venea la președinte pentru a-i raporta evenimentele de peste zi. Aceasta pentru paza liniștii și ordinii. Numai cât, patrula de pază – fiecare la rândul ei – păzea numai butoaiele de vin, *așa că de câte ori veneau să raporteze, erau ruși de beți*.

S-a ivit apoi boala – gripa spaniolă – care, pe cum scriu gazetele, a făcut mai mari pagube în oameni decât războiul. Spre sfârșitul revoluției, care a durat ca 2 luni, am fost avizați din Tihuța că sosește prima ceată de frați români de peste Carpați.

În timpul anunțat, le-am făcut o primire în fața bisericii, cu frică însă în suflet și cu gândul la unguri, care dacă s-ar întoarce imediat, ne-ar executa. Din fericire am scăpat.

¹³ Porumb.

¹⁴ Necesităților.

¹⁵ Rația.

¹⁶ Cu gospodăria.

¹⁷ Pasajele se referă la persecutarea populației românești de către comandantul militar încartiruit în localitate.

¹⁸ Emblema.

¹⁹ Evrei.

Între primii care au venit pe aici în Ardeal din Vechiul Regat au fost câțiva soldați – rău îmbrăcați, cu ață la pușcă, cu o opincă și un bocanc – în frunte cu Eugen Goga, fratele poetului Octavian Goga, un ofițer și Constantin Bucșan, avocat. I-am bine-ventat²⁰. A răspuns Eugen Goga, cu care ne-am îmbrățișat și sărutat de bucuria păcii și unirii pe care o presimțeam și doream. Soldații au fost găzduiți la săteni, iar unul fost în război i-a cinstit cu un butoi mare de vin, iar inteligența la preot.

Aici în comună era post de jandarmi unguri, care simțind revoluția, au luat-o care încotro; notarii încă au părăsit satul, fiind amenințați de către mulți, în urma tratării rele cu soțiile lor rămase acasă.

Într-o zi anunțată a fost mare adunare în Prundu-Bârgăului, pe locul dintre biserica ortodoxă și hotarul comunal – unde a fost multă lume adunată – din toate Bârgaiele, cântând cântece patriotice și naționale, ceea ce nu îndrăzneau nimeni până atunci. Nu peste mult, în 1 Decembrie 1918 s-au adunat din toate părțile la Alba-Iulia, la marele act: Unirea tuturor românilor.

După Unire așteptam tot mai mari îmbunătățiri, dar cum lumea trebuia adusă la ordine – *oamenii veniți din război erau aplecați spre bolșevism* – lucrurile nu mergeau așa cum ar fi trebuit. Alții explicau lucrul prin aceea că, așa-i după război, vre-o 10 ani până se pun lucrurile la cale.

(D.J.B.-N. A.N., fond *Oficiul parohial greco-catolic Mureșenii-Bârgăului*, reg. inv. nr.19, f. 22-28.)

Document nr. 2.

1918, noiembrie 14, Bistrița.

Apelul comisiei constituite ad-hoc pentru apărarea averilor grănicerești.

Frați grăniceri!

În aceste zile de mare însemnătate și de grea răspundere pentru neamul nostru românesc, cea dintâi și mai mare datorință a noastră este *de a ne păzi și păstra moștenirea noastră – întreaga averea noastră grănițerească*.

Cu durere trebuie să constatăm că în Borgo-Bistrița, Valea-Mare, Ilva-Mică, Salva și Telciu grănițerii au uitat de drepturile și îndatoririle lor față de averea noastră grănițerească.

Cu mii de milioane de coroane au păgubit averea noastră, devastând fabricile de acolo, înstrăinând în mod neiertat depozitele de scânduri și materialul de lemne înmagazinate.

Și așa se vede că n-a fost destul cu atâta. Mai auzim că grănițerii noștri din jurul Anieșului nu voiesc să se lase mai apoi. O nouă lovitură pregătesc contra averii noastre strămoșești, începând în nesocotința lor a devasta și fabrica și depozitele de lemne din Anieș.

Grănițeri! Să nu uitați, că libertatea ce ne-a dat-o bunul Dumnezeu, sângele, viața și vitejia soldatului român nu înseamnă să ne jefuim și prădăm noi pe noi și averile noastre strămoșești.

Nu uitați că noi suntem proprietarii, noi suntem stăpânii tuturor fabricilor, tuturor depozitelor de scânduri și lemne, tuturor pădurilor noastre grănițerești.

Nu uitați, că cel ce păgubește aceste fabrici, depozitele de lemne și pădurile, pe noi ne păgubește, nu o comună, două, fără pe toate cele 44 comune grănicerești.

Grănițeri! Să știți, că tot cel ce jefuiește va răspunde cu pierderea libertății sale personale și cu averea sa – *paguba făcută*.

Frați Grănițeri! Încetați de a păta cinstea moșilor și strămoșilor noștri, care au fost în toate vremurile oamenii ordinii și a siguranței publice și private. Respectați poruncile pădurarilor, care de aici înainte slujesc în numele nostru și sub controlul nostru.

Frați Grănițeri! Noi suntem proprietarii, noi trebuie să păstrăm și să păzim averea noastră strămoșească!! Să răspundem cu cinstea noastră asigurarea moștenirii strămoșești!

Așa să ne ajute Dumnezeu!

Bistrița, la 14 Noiembrie 1918.

²⁰ Le-am urat bun venit.

Dr. Vasile Pahone, Dr. Leon Scridon, Dr. Dionisiu Login, Dr. Victor Onișor, Alexandru Haliță, Greogoriu Pletosu, Pamfiliu Grapini, Ieronim Slăvoacă, Ioan Dologa, Ioan Pop, Valeriu Vârtic, Geroge Vârtic, Elseu Dan, Ioan Mihăilaș, Alexiu Candale, Dr. Alexandru Pop, Dr. George Linul, Procopiu Cutean, Ioan Corbul, Pavel Tofan, Dr. Ioan Mălaiu.

(A.N.B.N., fond *Vicariatul greco-catolic al Rodnei*, d. 1.215. f. 1).

Document nr. 3.

1918, 9/22 noiembrie 1918 - Blăjenii de Sus.

Proces-verbal al ședinței Sfatului Național Român din localitatea Blăjenii de Sus.

Protocol

Luat în ședința Sfatului Național Român din Brașfalău de Sus ținută la 9/22 noiembrie 1918 sub prezidiul ordinar, fiind prezenți subscrișii.

I. Președintele prin cuvinte potrivite cu însemnătatea și gravitatea întâmplărilor de astăzi, deslușind membrilor Sfatului Național Român care sunt îndatoririle și drepturile Sfatului Național, deschide ședința.

Ad. I. Membrii Sfatului Național Român, după ascultarea celor spuse de președinte, iau la cunoștință cele împărtășite de președinte.

II. Se face propunerea ca Sfatul Național Român să aducă la cunoștința organelor competente, precum Senatului Național Român Districtual din Bistrița, organelor administrative, înființarea Sfatului Național Român local și că acest Sfat Național, prin înființarea și a Gărzii Naționale Române, *ia asupra-și sarcina de a purta grija de buna ordine în comuna noastră și că viața și averea fiecărui locuitor din comună, fără deosebire de confesiune ori naționalitate, să ne fie periclitată ci apărată*, și să ceară ca acest Sfat Național să fie recunoscut și investit cu toată puterea ce i se cuvine.

Ad. II. Această propunere se primește cu unanimitate, iar cu îndeplinirea celor cuprinse în ea se însărcinează președintele.

III. Se face propunerea ca în urma deciziei adunării poporului din²¹, Sfatul Național Român local să ia asupra-și îndatorirea ca să aducă la cunoștința Senatului Național Român Districtual ca for superior, precum și la cunoștința prim-pretorului cercual următoarele transgresiuni²² comise de notarul cercual Gavril Puica și conșoții:

a) În vara anului 1916, fără a întreba proprietarii de pământ din această comună, a vândut notarul și jidanul Diamenstein Hersek din comuna Brașfalău de Jos, dimpreună cu Mititean Ștefan, Mititean Ion, Vasile Chiș, Ion Moldovan – primar comunal – Mihăilă Mititean și Vasile Moldovan I. Grigore, pășunea de pe imașul nostru la ungurul Bincze din Nimigea Maghiară, ca acesta să aducă pe imaș 600 de miei cu prețul de 1.800 coroane și că numitul a și adus mieii și a plătit suma celor numiți mai sus, iar banii i-au reținut pentru sine.

b) În toamna anului 1916 au fost încartiruiți aici militari 160 și cai 180, de la regimentul de husari nr. 2 din Debrecin, timp de 10 săptămâni, iar taxele de încartiruire notarul ori primarul nu le-au plătit la locuitori.

c) Tot în toamna anului 1916 au fost încartiruiți vreo 80 militari cu 300 cai, de la al 5-lea escadron de ulani din Moravia, timp de 10 zile și taxele pentru încartiruire le-a reținut primarul Ioan Moldovan pentru sine și nu le-a împărțit celor competenți a primi acele taxe.

d) Au îngăduit ca, cu știrea și învoirea notarului cercual și a primarului comunal, să strice maestrul zidar Pavel Beșuan din Bistrița ghețarul comunei și să-l folosească pentru sine materialul din acela, cauzând astfel comunei o pagubă însemnată.

Ad. III. Sfatul Național Român își însușește propunerea și însărcinează pe președinte și pe membrii Grigore Chifa și Ion Bălan ca să facă pașii de lipsă²³ ca toți cei vinovați de aceste transgresiuni să fie arătați la forurile competente, de la care să se ceară cercetarea afacerii și pedepsirea celor vinovați, conform legii.

²¹ Nu este trecută data.

²² Abuzuri.

²³ Necesari.

După citire, protocolul se încheie, subscrie și verifică.
Vasile Bălan, președintele Sfatului Național Român local.
(A.N.B.-N, fond *Oficiul parohial ortodox Blăjenii de Sus*, d. 39, f. 1-2).

Document nr. 4.

1918, noiembrie 25 – Năsăud.

Nota-raport și justificarea contabilă a lui Artenie Mureșan către Senatul Național local, privind distribuirea de băuturi alcoolice gărzilor naționale române.

Onoratlui Sfat Național Român În Năsăud

Subscrisul la începutul lunii curente am fost dispus să supraveghez peste băuturile spirtoase aflătoare în Năsăud, primind 2 chei de la magazinul lui Pollak Marcus. În magazin s-a aflat spirtul oficios destinat a se pregăti din el rom pentru comunele din cercul Năsăudului și Rodna-Veche, apoi rom deja pregătit, vinarsuri dulci și coniac.

După ce influența spaniolă²⁴ a început a se lăți în ținutul nostru, apoi *spre a liniști spiritul agitat*, am aflat cu cale a împărți romul și o parte din spirt la comuna Năsăud și la comunele învecinate. Bani încurși²⁵ i-am solvit în datoria de 80.000 coroane a lui Pollak, la banca Naszodvidéki 72.000 coroane, apoi la Sfatul Național Român, 20.000 coroane,, fapt ce dovedesc cu chitanțele care le am la mână. Celelalte băuturi le-a vândut Pollak din mână liberă.

Au rămas 5 butoaie de fier cu spirt, unul de 800, apoi 4 câte 700 litri. Aceste butoaie mai târziu bărbați din Sfatul Național, anume Catarig, Zăgrean Ion și Nistor Ionică faurul, după ce n-au fost în deplină siguranță, le-au dus din magazinul lui Pollak așezându-le în mizernița populară din piață. Din un butoi de 700 litri s-a mai dat la unele comune, așa că astăzi mai sunt 4 pline și poate ceva rămășiță din un butoi.

În localitatea amintită s-au depus și alte băuturi confiscate, care nu s-a permis să iasă din Năsăud.

După ce astăzi sunt conducătorul judecătoriei cercuale din Năsăud, care se extinde peste 23 de comune și după ce agendele oficiului nu-mi permit să mai supraveghez peste băuturi, apoi după ce în magazinul nou sunt și alte băuturi, de care nu putem dispune și după ce mulți indivizi, atât din Năsăud cât și din satele vecine, în continuare mă recercau să le dau cantități mai mici de băutură – ceea ce eu nu am făcut – prevăzând în urma acestora că nu pot lua rola²⁶ de măsurător de băuturi, în 21 l.c.²⁷ am pus la dispoziția Onoratlui Sfat Național cheile de la magazinul de băuturi, simțindu-mă prin asta absolvat de ori și ce răspundere și funcționare mai departe în fosta calitate. Acum lucrul e mai limpezit și ușor mă poate susbtitui altă putere.

În legătură cu acestea fac raport că din cercul Năsăudului comunele Năsăud, Salva, Mititiei, Rebrîșoara, Lușca, Telciu, Rebra, Mocod, Runc, Bichigiu, Nimigea Ungurească, Nimigea Românească, Entradam și în parte, Prislop, au căpătat cota corespunzătoare de rom și alte băuturi, api din cercul Rodnei, comunele Vărarea, Feldru și Leșu.

În urmă fac propunerea ca următoarelor comune să li se dea spirt în proporția locuitorilor cum urmează: Zagra – 160, Poieni – 90, Găureni – 80, Suplai – 90, Romuli – 130, Parva, Mintiu, Tăure – câte 100, Ilva-Mare – 200, Ilva-Mică – 120, Maieru – 170, Sângeroz – 200, Rodna-Veche – 200, Șanț – 160, Măgura – 130, Poiana – 100 litri. Litra costă 32 coroane și 50 bani.

Notez că și după împărțirea spirtului în cantitatea de mai sus, rămâne o rezervă de până la 500-600 litri de spirt.

Năsăud, la 25 noiembrie 1918.

²⁴ Gripa spaniolă.

²⁵ Încasați.

²⁶ Rolul.

²⁷ Luna curentă.

Socoteală
peste vinderea băuturilor spirtoase de la Markus Pollak din Năsăud
la îndrumarea Sfatului Național Român din Năsăud

Nr. crt.	Comuna	Intrate	Ieșite
1.	Năsăud	9.621 cor.	-
2.	Salva	8.619 cor.	-
3.	Mititei	4.212 cor.	-
4.	Rebrișoara	10.660 cor.	-
5.	Lușca	2.600 cor.	-
6.	Vărarea	6.188 cor.	-
7.	Telciu	20.702 cor. 50 b	-
8.	Rebra	3.250 cor.	-
9.	Mocod	3.575 cor.	-
10.	Runc	3.575 cor.	-
11.	Bichigiu	4.000 cor.	-
12.	Nimigea Unguresască	3.250 cor.	-
13.	Nimigea Românească	2.925 cor.	-
14.	Entradam	1.040 cor.	-
15.	Feldru	4.875 cor.	-
16.	Leșu	3.900 cor.	-
17.	Solvit la banca Naszodvidéki		72.000 cor
18.	La Senatul Național Român		20.000 cor
19.	În total	92.992 cor 50 b	92.000 cor
20.	Diferența		992 cor 50 b
			92.992 cor 50 b

Năsăud, la 4 decembrie 1918.

Diferența de 992 coroane 50 bani am primit-o. Markus Pollak.

(Idem, fond *Iuliu Moisi*, d. 124, f. 1-2; 18).

Document nr. 5.

1918, decembrie 31, Măgura-Ilvei.

Scrisoarea lui Titus Mălaiu adresată judei cercual prin care justifică distribuirea băuturilor alcoolice și achitarea valorii acestora.

Stimate Domnule Jude!

Abia acum am ajuns să știu ce faime sunt răspândite prin Năsăud privitor la spirtul ce D-ta, Domnule Jude, ai binevoit să-l estradi pentru Leșu. Din partea D-tale a fost o bunăvoință extraordinară, că ai avut amabilitatea să-mi estrădezi spirtul fără legitimație de la comună. Și iacă, tot lucrul a luat o fază reprobabilă. Convingerea D-tale. sigur e că eu am abuzat de această bunăvoință a D-tale. Și în Leșu aș fi vândut spirtul cu un preț exorbitant. Și nu mă mir. Așa ai primit informații de la câțiva oameni ce au luat parte la alegerea de reprezentanți pentru Alba-Iulia, în Năsăud, într-o joie.

Leșenii care au fost la D-ta. Nu au mers din inițiativă proprie, ci instigați de un intrigant din branșa intelectualilor din Leșu. Iacă de ce!

Frate-meu ducând spirtul la Leșu, l-a oferit gardei naționale de acolo, dorind bineînțeles și ceva remunerațiune pentru căraușie și oboseală. Eu în ziua aceea a împărțirii spirtului din Năsăud, nici n-am mers cu trăsura la Leșu, ci cu trenul la Rodna. Comandantul gardei – om extraordinar de zgârcit – nici n-a voit să audă de remunerațiune pentru căraușie, ci a accentuat, că spirtul perfect cu 32 coroane care să fie vândut litra. *Frate-meu, crescut prin Rusia 4 ani în spirit bolșevic, s-a revoltat foarte și a dus spirtul la el acasă, declarând că așa nu-l extrădează comunei.*

A doua zi – a fost joia cu alegerile pentru Alba-Iulia – au mers la Năsăud mai mulți din Leșu și doi, la îndemnul comandantului de gardă, au mers la D-ta, domnule Jude, și au spus fel de fel de lucruri ciudate, până la neadevăruri josnice. Între altele, că eu (nu frate-meu) îmi însușesc spirtul și-l vând cu preț înșăpît. Resping cu scârbă atare calomnii murdare. Eu n-am nevoie să-mi fac profit din spirtul leșenilor. Chiar eu am fost, care la câteva zile după aceea am mers de la Rodna la Leșu și am poruncit fratelui meu să estrădeze numai decât spirtul și să abzică și de spesele de căraușie. Sunt deja două săptămâni de când comuna Leșu a luat în seamă spirtul și l-au împărțit uniform pe toți locuitorii din comună cu prețul original de 32 coroane. Acesta e adevărul!

Prin urmare te rog frumos, Domnule Jude, aibi amabilitatea și-Ți formează o convingere bună despre toată chestia spirtului, iar pe oamenii buni ai mei, care țin mult la mine și – pe baza calomniei mârșave – s-au scandalizat, Te rog frumos informează-i corect despre starea faptică a lucrului.

Pentru încrederea și mărinimozitatea D-tale. Promit recunoștința mea și sunt al D-tale,
Măgura, la 32 XII 1918, devotat Titus Mălaiu²⁸
(*Ibidem*, f. 13-14).

Document nr. 6.

1919, ianuarie 8 - Prundu-Bârgăului

Cererea lui Ioan Forfotă, comandantul Gărzii Naționale de pe Valea Bârgăului, adresată Senatului Național Român comitatens în Bistrița, pentru a primi un post de maestru de drum.

Onorat Senat Național Român Comitatus
Bistrița

Subscrisul de prezent sunt aplicat interimal ca subofițer la comanda Gărzii Naționale Române de pe Valea Bârgăului, care post înșă nu îmi va putea asigura existența mea și a familiei mele decât numai pe un timp scurt.

În urma acesteia, îmi iau libertatea a-mi oferi serviciile mele Onoratului Senat Național Român Comitatus și a vă ruga să bine voțiți a mă lua în evidență și la timp potrivit, a-mi da un serviciu conform calificării și potrivit împrejurărilor ce se vor ivi în viitor.

Eu am servit ca subofițer activ timp de 13 ani în armata austro-ungară și ca sergent major am luat parte în război, unde am fost distins cu medalia de aur pentru vitejie, dar totodată am rămas ca invalid după o fractură a piciorului drept și în urmare acum neaptes pentru serviciul militar activ.

Sunt născut în comuna Borgo-Prund, în etate de 39 de ani, căsătorit și am un copil, am 4 clase elementare, posed în scris și citit, afară de limba maternă, româna, limba germană, pricep îndestulitor limba maghiară și sârbă. În urma experiențelor făcute în război ca sergent-major în timpul din urmă la artilerie, aș putea prevedea serviciul de maestru de drum, după cursul de specialitate recerut.

Din armata austro-ungară am fost concediat fără nici o despăgubire, nici după serviciu, nici ca invalid; rog deci Onoratul Senat să binevoiască a interveni la Consiliul Dirigent din Sibiu pentru mijlocirea renumerației cuvenite după serviciul de 13 ani ca subofițer activ și ca invalid.

În așteptarea unui răspuns mângâietor, gata de a primi orice serviciu potrivit chemării mele, dacă ar fi cu putință în comuna natală ori în apropierea ei, unde am casa mea proprie și așa aș putea trăi mai ușor, rămân ...

²⁸ Pentru „afacerea” distribuirii băuturilor alcoolice, sunt relevante dezvăluirile lui Iulian Marțian, cuprinse în raportul înaintat lui Ioan Pecuariu la Sibiu la 19 iulie 1919. „Gărzile Naționale s-au organizat din soldați veniți de pe fronturi, plugari săraci, chinuiți de nevoile războiului, rău nutriți de ani de zile și porniți spre anarhie”. După ce arată că aceștia au fost „prevăzuți cu mâncare și băutură, Iulian Marțian dezvăluie și motivația acestui gest. „Distribuirea de băutură spirtoasă în măsură modestă, am aflat-o necesară – arată în continuare – de o parte, pentru ridicarea moralului decăzut, de altă parte, s-a impus prin raporturile atmosferice neprielnice, în urma cărora ploaia și frigul favorizau gripa contagioasă, care zilnic secera mai multe sacrificii. Era imposibil ca gardiștii să îndeplinească ziua/noaptea serviciul greu, fără o dotație de alcool”. Apud. Al. Porțeanu, *op. cit.*, p. 139. Fenomenul ia o asemenea amploare încât „considerând că în multe comune crâșmele iar s-au deschis și vinderea de băuturi spirtoase și-a luat iar începutul”, vicecomitele Leon Scridon ordonă „închiderea tuturor crâșmelor de la sate în duminici și sărbători și opresc în aceste zile vinderea de băuturi spirtoase” iar cei care încălcau dispoziția „vor fi dați comandamentului militar român, unde vor fi pedepsiți cu toată severitatea”. Vezi „Gazeta Oficială a comitatului Bistrița-Năsăud”, nr. 3, 6 februarie 1919, p. 5.

Borgo-Prund, la 8 ianuarie 1919; cu toată stima, Ioan Forfotă a lui Petru.

Rugarea prezentă se recomandă cu toată căldura din partea Senatului Național Român de pe Valea Bârgăului, fiind petentul om de încredere deplină și bun român.

Borgo-Prund, la 11 ianuarie 1919.

(A.N.B.-N., fond Prefectura județului Năsăud-Prefect, d. 48/1919, f. 2).

Document nr. 7.

1919, ianuarie 24 – Bistrița.

Reclamația lui Redlich Solomon împotriva devastării proprietăților sale de pe Valea Bârgăului și a uciderii fiului său în anul 1918.

Domnule Prefect!

Cu profundă stimă vin a preda plânsoarea de mai jos, rugându-mă de sprijin și de inițierea unei cercetări severe prin care mi s-ar da barem întru-câtva satisfacție pentru nedreptatea nemăsurat de mare, ce mi s-a cauzat.

În toamna trecută eram încă comerciant mare de lemne și dispuneam de magazine considerabile în Colibița, Borgo-Suseni, Borgo-Bistrița și Borgo-Prund.

În zilele dintâi ale revoluției mi-au devastat însă locuitorii acestor comune magazinele, au alungat oficianții și lucrătorii cu forța și mi-au furat tot avutul: marfă, boi, cai, căruțe, fân și instrumente de economie și industrie.

Mi-a reușit a constata următoarele:

Mi-au furat în Colibița: 4 boi, 1 cal, 2 căruțe, din magazinul de alimente 5 saci de făină, 100 kg caș, instrumente pentru tăiatul de pădure, fân în preț de 20.000 coroane, bârne, lemne de lucru, șindriile și scânduri în preț de 200.000 coroane.

Tot acolo au demontat și furat un grajd nou ridicat pentru 40 bucăți de vite [...] ²⁹.

La gara din Borgo-Bistrița am avut circa 10 vagoane de material de lemn (lemn de lucru, scânduri, șindriile) [...] ³⁰.

În Borgo-Suseni am avut 7-8 vagoane de material de lemn și o casă cu întocmiri de cancelarie și de locuințe, care de asemenea le-au devastat [...] ³¹.

În Borgo-Prund mi-au furat 6 cai, 3 căruțe și fân în preț de 10.000 coroane [...] ³².

Toate acestea le-am înștiințat în 16/3 decembrie a.c. ³³. În scris comandai militare a Regimentului de infanterie nr. 14, în urma căreia d-l maior Popovici a trimis o patrulă de 8 soldați spre a-mi recâștiga cele furate.

Patrula a început cercetarea și 3 membrii a patrulei s-au dus la Colibița în 19/6 ³⁴ decembrie, însoțiți de feciorul meu Moritz de 19 ani, spre a aduce boii în siguranță. Sosind acolo s-au adăpostit în casa vigilului de pădure Visci. Casa aceasta au asaltat-o noaptea făptuitorii necunoscuți și au tras salve spre ea. În 20/7 decembrie dimineata, ducând fiul meu împreună cu cei 3 soldați de la casa lui George Boneu 2 boi furați, apropiindu-se de casa lui Grigore Țarcă, l-au împușcat pe fiul meu în drum din loc ascuns și după ce a căzut fiul meu la prima împușcătură la pământ, au mai tras 8-10 împușcături asupra soldaților. Fiul meu a murit la 2 zile în urma răni.

La aviz telefonic, comanda Regimentului 14 a trimis fără întârziere pe locotenentul Popovici la fața locului însoțit de 20 de soldați. Acest locotenent a făcut cercetare, a făcut schiță, a deținut făptuitorii și i-a escortat la Bistrița.

²⁹ În continuare sunt enumerați făptuitorii și martorii.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ Având în vedere data la care a fost redactată plângerea, anul corect este 1918.

³⁴ Dată pe stil vechi și nou.

Făptuitorii au fost închiși câteva zile la cazarmă, de acolo predați Gărzii Naționale Române. Referentul Senatului, dr. Ioan Lazăr, după ascultarea făptuitorilor a ordonat ca aceștia să fie predați procurorului de stat spre a fi judecați pe calea legii.

Spre marea mea surprindere însă am constatat că pe făptuitori garda nu i-a predat forului competent, ci i-a lăsat pe picior liber, iar actele au dispărut și numai acum de 2 zile s-au aflat iar.

Vă rog cu supunere a ordona cercetarea severă, că din vina cui au dispărut actele, unde au fost ascunse până azi, din ordinul cui au fost eliberați făptuitorii, căci este evident că s-a comis un act criminal sau cel puțin o neglijență de responsabilitate mare, iar cei vinovați trebuie pedepsiți.

Rugarea aceasta o motivează împrejurarea că, prin faptul că făptuitorii au fost pe picior liber circa 20 de zile, rezultatul cercetării este aproape iluzoriu, iar că, de altă parte, fapta celor vinovați a fost îndreptată nu numai împotriva nefericitului meu fiu, ci și împotriva soldaților români și a fost numai întâmplare, că n-au fost nimeriți de glonț și soldații armatei române.

Bistrița, la 24 ianuarie 1919, Al D-voastră supus,

Redlich Solomon.

(*Ibidem*, d. 66/1919, f. 1-2).

Document nr. 8.

1919, ianuarie 3 – Maieru.

Plângerea locuitorilor din Maieru împotriva comportamentului abuziv practicat de fostul notar al localității.

Ilustre D-le Prefect!

Prin prezenta Vă aducem la cunoștință cum că în luna trecută am cerut cercetare disciplinară în contra fostului notar al comunei noastre, Hapka.

După ce numitul notar și în prezent agită contra conducătorilor de azi ai comunei, iar în trecut – timp de 5 ani, cât a stat la noi – a căutat tot felul de mijloace pentru de a isca ură și neînțelegeri între inteligență și popor și după ce în contra D-sale, sunt înaintate la noi peste 120 plânsori, Vă rugăm respectuos ca în timpul cel mai scurt să ordonați cercetarea cerută, iar pentru buna liniște a comunei, pe numitul notar a-l depărta pentru totdeauna din mijlocul nostru și a lua la cunoștință alegerea noului notar ales cu unanimitate de adunarea de popor – Vicențiu Ilieșiu – care s-a ales sub orișice condițiuni, pentru totdeauna și în orice împrejurări.

Luând în considerare ordonanțele de stat major ale armatei române și amintind și în acest loc, că Hapka a păcătuit în contra acestor ordonanțe tulburând liniștea publică, din nou Vă rugăm a lua prezenta cerere în cea mai grabnică rezolvare.

De la Sfatul Național Român din Maieru,

Maieru, la 3 februarie 1919,

Iulian Corba, președinte

(*Ibidem*, 97/1919, f. 1).

Demetriu Boșca, secretar

Document nr. 9.

1919, februarie 5 – Bistrița.

Plângerea notarului din Șieuț, Anton Rosenfeld, împotriva devastării locuinței și bunurilor sale din localitate.

Domnule Prefect!

Subscrisul îmi iau libertatea a înainta următoarea plânsoare în cauza daunei cauzate mie și mamei mele, care a conlocuit cu mine, cu ocaziunea *zaverei produse în noiembrie 1918 în urma dizolvării fără rost a armatei regulate* și a Vă ruga Domnule Prefect, să binevoiți a dispune cercetarea serioasă a cauzei, urmărirea și pedepsirea exemplară a făptuitorilor, apoi despăgubirea noastră și înapoierea lucrurilor noastre, care s-ar mai afla la făptuitori, aceasta cu atât mai vârtos și mai energic și grabnic, căci aceeași făptuitori și până astăzi – văzând că nu li s-a întâmplat nimic pentru reaua lor faptă – continuă cu terorizarea locuitorilor din comuna Șieuț, fac nesigură viața lor și imposibilă reîntoarcerea mea și a familiei mele în acea comună, sediul meu oficios.

Starea lucrurilor este următoarea:

Eu dimpreună cu familia mea și mama mea am fost în afaceri familiare în Bistrița. La 6 noiembrie 1918 st.n. în înapoierea noastră spre casă, spre seară, am poposit în Șieul-Mare la rude. Acolo ne-a venit știrea că în Șieul cei veniți din miliție și cu ei alți răi din comună s-au răzvrătit și jefuiesc și cum că viața noastră ar fi periclitată. Din această cauză ne-am hotărât a mânea³⁵ în Șieul-Mare.

În aceeași zi seara, cam la orele 8, veni la mine în Șieul-Mare Ion Pantea, jurat comunal din Șieul, căruia i-am fost încredințat, dimpreună cu fiului meu Dumitru, paza locuinței mele notariale în absența noastră, cu capul spart și plin de sânge. El îmi spuse că au mers asupra locuinței mele notariale [...] ³⁶ toți locuitori din Șieul, înarmați cu puști, au dat salve, pe păzitori i-au alungat cu forța, spărgându-i capul, apoi s-au dat la jefuirea a tot avutul meu din locuința mea și din ogradă.

Au răpit, jefuit și demolat tot avutul meu și al mamei mele, nelăsându-ne absolut nimic. Din aducerea aminte a noastră, de la mine au jefuit și demolat obiectele conscrise în conspectul A și de la mama mea cele conscrise în conspectul B, aici alăturate³⁷.

Am mare suspiciune și ridic acuză și contra vice-notarul și substitutului meu, Mihail Rednic din Șieul, cum că n-a fost străin de acest jaf, ci el a fost autorul moral, instigatorul lui, pentru că el, toată ziua de 6 noiembrie, cu toată opreliștea severă a vânzării de alcool, au băut cu sus numiții făptuitori în cârciuma comunală, până la momentul mergerii acestora la locuința mea, iar după isprăvirea jefuirii și a devastării, la 1-2 zile, el însuși cu familia lui s-a mutat în locuința mea fără nici un drept ori autorizație din partea celor îndreptățiți la acea locuință, unde se află și de prezent, așa că eu n-am unde mă reîntoarce cu familia mea.

Reînoindu-mi rugarea rămân,

Bistrița, la 5 februarie 1919,

Al Domniei Voastre devotat, Anton Rosenfeld, notarul cercului Șieul.

(Ibidem, d. 104/1919, f. 1).

Document nr. 10.

1919, februarie 16 – Ruștior.

Memoriul locuitorilor din Ruștior adresat prefectului prin care solicită pădure din hotarul localității Șieu.

Ilustrisime Domnule Prefect al județului Bistrița-Năsăud!

Subscriși în numele comunei Ruștior îndrăznim a păși înaintea Ilustrității D-voastră cu următoarea rugare:

Comuna Ruștior constatătoare din 120 fumuri a fost sub stăpânirea domnilor de odinioară din Șieul-Mare.

Cu ocazia dezrobirii pentru serviciul prestat domnilor, aceștia au împărțit de favorul împărțirii de păduri numai pe unii dintre foștii iobagi, iar o parte nu.

Astăzi 40 de familii nu au nici un drept de pădure, nici din a domnilor, nici de aiurea.

Din această cauză comuna noastră a focărit tot din păduri cumpărate de pe alte hotare.

În toamna anului trecut n-am avut de nicăierea de unde cumpăra lemne de foc, deci au mers mai mulți oameni din comuna noastră la curtea baronului Andrei Banffy din Șieul-Mare să cumpere lemne din pădurile curții. Economul domnului a voit să ne dea, dar n-a voit să ia răspunderea pentru paza pădurii vândute, ba a poftit de la ai noștri să ia ei răspunderea pentru pădurea ce va rămânea domeniului.

Destrămându-se fronturile în formă de revoluție și văzând că nu-i nici o pază, oamenii don comuna noastră și mulți din comuna Șieul, recunoaștem, au devastat pădurea baronului de mai sus din Șieul-Mare, numită Fața Bochi.

La aceasta ne-a dus lipsa arzătoare, ba și zvonurile de pe fronturi și începutul l-au făcut chiar cei veniți de pe fronturi. Văzând ceilalți oameni că nu-i oprește nimeni și cugetând sosit timpul revendicării nedreptății făcute nouă din partea stăpânirii odioase ungurești de odinioară, am mers toată comuna.

³⁵ A înnopta.

³⁶ Urmează numele făptuitorilor.

³⁷ Cele două conspecte lipsesc.

Acum când se lucră cu zor pentru vindecarea tuturor nedreptăților cauzate românilor din partea stăpânirii ungurești, ne luăm voia a Vă cere sfatul și sprijinul cum am putea ajunge la pretensiunea justă și pentru acele familii care nu au primit dreptul lor de la domnii pe care i-au slujit moșii lor.

În lipsa arzătoare de lemne de foc, pe baza unei nedreptăți cauzate românilor din partea domnilor, care nedreptate ne-a jignit mult și pe care am suferit-o din silă – dar n-am putut-o uita – *apoi împrejurările tulburi ivite, recunoaștem devastările ce s-au făcut* – da r ne rugăm că dacă se va ajunge la rezultatul îmbucurător ce se așteaptă cu *legea agrară*, din pământurile domnești de la Șieul-Mare nouă să ni se dea, *pe baza legală*, partea devastată de noi, iar *cauza devastării acum să se sisteze* și numai după executarea legii agrare ce se plănuiește să se înceapă cauza noastră. Dacă ni se va da în ori care formă legală partea devastată vom fi mulțumiți cu ea. La caz dacă ni se va da acea parte, luând în considerare lipsa mare ce am avut și împrejurările tulburi pe timpul când s-a întâmplat devastarea, Vă rugăm să binevoiți a ne sprijini și apăra față cu pretențiile baronului de mai sus.

Ruștior, la 19 februarie 1919.

[...] ³⁸

(*Ibidem*, d. 135/1919, f. 1-2).

Document nr. 11.

1919, martie 10 – Bistrița.

Solicitarea Direcției Silvice Bistrița adresată prefecturii pentru oprirea devastării pădurilor.

Domnule Prefect!

Locuitorii unor comune muntene din județul nostru – *conduși de un spirit unic, puțin revoluționar*, încă și astăzi ne fac pagubă în păduri, tăindu-și și întrebuințând materialul pentru speculă nepermisă.

Am luat măsurile de lipsă ca să putem delătura acest pericol ce ne amenință prin devastarea pădurilor, dând ordinațiuni de oprire și atrăgând atenția locuitorilor la pagubele enorme ce le suferă cu toții și, în primul rând, ei însuși, ca proprietarii acestor păduri.

Răspunsul primit, durere, nu numai că nu a fost îndestulitor, chiar contrar. Această împrejurare ne astringe ³⁹ să recurgem la mijloace mult puțin mai energice.

Ne vedem siliți a da ordin contra locuitorilor din Ilva-Mare care comit mai tare aceste devastări, ca să fie escortați prin jandarmeria de acolo la pretura din Rodna-Veche, acolo să fie somați ca să înceteze cu devastarea pădurilor, sub greutatea urmărilor prescrise prin lege și, totodată, să li se confiște întreg materialul de lemne ce se află la ei, și eventual și la alții, care au comis delictul devastării.

De aceea Vă rugăm, domnule Prefect, să binevoiți a ne executa acest ordin și în cunoștință, să recercați prin organele competente primăria comunei Ilva-Mare, precum și jandarmeria română de acolo, ca să purceadă contra celor mai sus numiților proprietari conform îndrumărilor de mai sus. ⁴⁰

Bistrița, la 10 martie 1919.

(*Ibidem*, 116/1919, f. 1).

³⁸ Urmează semnăturile a 109 locuitori.

³⁹ Obligă.

⁴⁰ Devastarea pădurilor este subliniată și de un specialist în domeniu – Gheorghe Cioc – care arăta în 1938, rememorând trecutul pădurilor din județ, că „în timpul revoluției din 1918, pădurile au fost devastate, instalațiile distruse și materialele furate, iar banii depuși în băncile din Budapesta au fost blocați”. Idem, fond George Avram, d. 1, p. 51, studiu intitulat *Pădurile comunității celor 44 de comune foste grănicerești din județul Năsăud*. La fel surprinde situația și Gheorghe Avram, funcționar la Direcția Silvică, care arată că „în exterior, în cursul Revoluției din 1918, personalul de la ocoale și de la cantoanele de brigadieri a fost alungat, multe instalații de exploatare au fost distruse, depozitele de lemne devastate, iar delictele silvice se făceau nestingherite”; *Ibidem*, d. 21/7, p. 8. Situația era de așa natură încât însuși șeful resortului de Agricultură al Consiliului Dirigent, Victor Bontescu, emite o circulară în care după ce constată „cu durere, că se devastează și se taie pădurile – fără a se ține seama de nemăsurat de marea lor însemnătate și de pagube ce se face statului prin aceasta”, cere consiliilor, comitetelor, gărzilor naționale, precum și organelor armatei „să oprească cu toate mijloacele devastarea pădurilor”. „Gazeta Oficială a comitatului Bistrița-Năsăud”, nr. 4., 16 februarie 1919, p. 16.

1919, aprilie 6 – Bistrița.

Fragment din raportul cuprinzând situația județului, înaintat de prefect către resortul de Interne din cadrul Consiliului Dirigent.

...Funcționarii unguri renunțați ori absolviți sunt abătuți dar cazuri de neliniște nu sunt. Poporul săsesc se poartă liniștit și la asentări⁴¹ se supune. În Nimigea Ungurească a fost deținut de jandarmerie și transportat la Dej părintele lui Kun Bela, șeful comuniștilor din Ungaria. El locuia în Nimigea Ungurească și conduita lui era suspectă înaintea jandarmeriei.

...Comuna Borgo-Rus, locuitorii de acolo în săptămâna aceasta au intrat din nou, *cu pușcături pe hotarul sașilor din Dorolea. Mi s-a raportat că Balci Crăciun, soldat fost prin Rusia, îmbibat de idei bolșevice, se poate însă ca de idei și sentimente de revendicare, atâtă mereu sătenii din Borgo- Rus a intra și a-și relua pământurile pierdute pe vremuri pe cale de proces.*

Bistrița, la 6 aprilie 1919.

(*Ibidem*, d. 283/1919, f. 1-2).

⁴¹ Recrutări.

